

SPINNENDE POEZEN & SPEELSE KATJES

**SPINNENDE
POEZEN**

EN

Henriette Ronner Knip (1821–1909)

**SPEELSE
KATJES**

1

Speelse katjes op een schilderspalet, 1881

'Keepsake 23 May 1881'

Olieverf op palet, 42,5 × 28 cm

Particuliere collectie, foto courtesy

Richard Green Gallery, London

KATTEN ZIJN OM NAAR TE KIJKEN

KATTEN ZIJN OM NAAR TE KIJKEN. Ze draperen zich bevallig op hun kussentje. Ze genieten in de vensterbank van het middagzonnetje, zodat de passanten hun glanzende vacht en hun atletisch lichaam kunnen bewonderen. Hebben leeftijd en goede verzorging een zekere vadsigheid te weeg gebracht, dan ademen zij in diezelfde vensterbank gezelligheid.

Natuurlijk stelt een kat het op prijs om gestreeld te worden, maar dat zal nooit te lang duren. Hij rekt zich behaaglijk uit en stapt vervolgens, de staart in de lucht weg, net buiten het bereik van baas of vrouwtje, want een kat blijft onder alle omstandig-

heden zichzelf en houdt afstand. Klimt hij op schoot, dan is het om een dutje te doen. Niet meer. In een gevoelig in memoriam bij het overlijden van zijn kat vermeldde de publicist Walter van der Kooi in het weekblad *De Groene*, dat zijn huisdier altijd keek, alsof hij de hypotheek betaalde en het baasje niet.

Dit vinden mensen vertederend. In Nederland is de kat verreweg het meest geliefde huisdier. Miljoenen landgenoten kunnen niet leven zonder zo'n spinnend wolbaaltje over de vloer. Hondenliefhebbers geven hoog op over de trouw van hun huisdier en de vreugde waarvan het beest blijk geeft, als het baasje na een

lange werkdag de woning betreedt. ‘Het zijn net kinderen,’ zeggen zij er graag bij. De kattenvriend heeft het over intelligentie. De poes zit altijd zo verstandig te kijken. Hij begrijpt alles. Hij laat zich geen knollen voor citroenen verkopen en weigert de maaltijd, als het vrouwtje eens met kattenvoer van een ander dan het vertrouwde merk is thuisgekomen. Als zij te lang is weggebleven, reageert de kat zelfs beledigd en mijdt een tijd lang elk contact. De kat is trouwens verrukkelijk ongehoorzaam. Hij weet, dat hij van alles niet mag en hij zal het in aanwezigheid van mensen wel uit zijn hoofd laten verboden dingen te doen, maar het vrouwtje heeft haar hielen nog niet gelicht, of het is gedaan met die zogenaamde gehoorzaamheid.

In de tuin oefent de kat een schrikbewind uit. Soortgenoten jaagt hij blazend en klauwend weg. Zo nu en dan zie je hem, dreigend met zijn staart slaand, een vogel besluipen. Moderne kattenuitdagingen staan in dubio tegenover dit jachtinstinct, want zij hebben toch liever geen moordenaar als huisgenoot. Gelukkig pakt de gemiddelde kat – weldoorvoed als hij is – dit soort zaken amateuristisch aan, zodat de beoogde slachtoffers meestal tijdig kunnen ontkomen. Dat stelt dan weer gerust. Was het misschien maar een spelletje en geen bloedige ernst? Het vrouwtje maakt een prop van krantenpapier en laat de poes daarmee spelen. Als de goedgehartige dr. Jekyll en niet als de moorddadige mr. Hyde, die hij wordt als hij ‘s-nachts door de dakgoten sluipt op zoek naar avontuur.

Wij willen een onafhankelijke poes, maar wel een lieve poes. Wij willen katten, zoals Henriette Ronner-Knip die schilderde. Zorgzame moederpoes kijkt toe, hoe haar kroost op een gitaar

stoeit. Nieuwsgierige kittens dollen op een palet. Twee jonge katjes klauwen in de dure sigaren van het baasje. Wat zal vader strakk zeggen, als hij de resultaten ziet? Het is lief. Het is vertrouwd. Het is huiselijk. Deze ondeugende katten dragen bij aan het geluk van het gezin. Je kunt niet zonder vertedering naar het werk van Henriette Ronner-Knip kijken. Automatisch komen herinneringen op aan andere taferelen met de kat, taferelen die je zelf hebt meegemaakt en die samenhangen met momenten van onversneden geluk. Harmonieuze winteravonden uit je jeugd, die werden geaccentueerd door de poes, slapend in zijn mandje, terwijl jij met je pyjama aan nog even op mocht blijven. Van die zondagochtenden uit het begin van je huwelijk, als je vroeg wakker wordt, omdat de kat ongegeneerd het ochtendgloren viert door precies tussen jou en je partner op bed te springen. De intense vreugde van je dochtertje, toen ze bij de burens een jong poesje mocht uitzoeken. Hij blijft nog zes weken bij zijn moeder, heb je gezegd. Maar dan komt hij bij jou wonen. En zul je altijd lief voor hem zijn? Ze knikt sprakeloos. Katten zorgen altijd voor onvergetelijke momenten in het leven van een mens en die roept Henriette Ronner-Knip met haar poezenportretten feilloos op.

POEZEN PORTRETTE UIT DE BELLE- ÉPOQUE

HENRIETTE RONNER-KNIP LEEFDE VAN 1821 TOT 1909. Schilderen leerde zij van haar vader, zelf een beroemd kunstenaar, die toen hij blind was geworden, van koning Willem I een soort uitkering kreeg. Het was toen helemaal niet zo gebruikelijk, dat vrouwen zich als kunstschilder vestigden, maar Henriette moest wel, want de man die zij in 1850 huwde, Feico Ronner, bleek ziekelijk en was niet in staat in de behoeftes van zijn gezin te voorzien. Hij dreef de zaken, terwijl uit het atelier van Henriette een onafzienbare reeks schilderijen te voorschijn kwam. Welvaart volgde echter pas, toen ze eenmaal de kat

ontdekt had. Als schilderes van genrestukjes over poezenfamilies werd Henriette Ronner-Knip een Europese beroemdheid. Haar werk bracht hoge prijzen op. Een liefhebber bleek zelfs bereid voor een stuk vijftienhonderd gulden op tafel te leggen. En dat in een tijd dat je met vijfhonderd gulden een jaar lang heel aardig kon rondkomen.

Om het in moderne termen te zeggen: dankzij die katten vond Henriette Ronner-Knip aansluiting bij de markt. Er bleek een grote vraag te bestaan naar schilderijen van mooie en lieve poezen. Op het juiste moment raakte de schilderes bij het

publiek de juiste snaar. Het werk van Henriette Ronner-Knip toont onveranderlijk raskatten in een luxueuze omgeving. De achtergrond doet altijd denken aan een rijkeluiswoning uit de tweede helft van de negentiende eeuw. Haar klanten kwamen niet van de straat en haar katten ook niet. Eenmaal plaatste Henriette een advertentietje in de krant om aan nieuwe modellen te komen. Maar de volkswomen die hun bastaarden aan kwamen bieden, wees zij allemaal de deur. Henriette Ronner-Knip schilderde slechts katten van klasse. Iets anders zou haar gefortuneerde cliëntele nooit accepteren.

Want zij maakten net als de schilderes deel uit van een nieuwe trend. Al duizenden en duizenden jaren had de mens katten als huisdier gehouden, maar die beesten waren nooit speciaal lief gevonden. Dat was een ontwikkeling uit de negentiende eeuw. De bourgeoisie haalde de kat, die altijd een woonplaats had gevonden in de schuur, letterlijk de woonkamer binnen. Het dier werd als het ware in de familie opgenomen, maakte deel uit van het huiselijke leven. De kat was van een nuttig beest een lief dier geworden, dat werd gewaardeerd om zijn gezelschap, om de kopjes die hij gaf, om het zachte spinnen, om de trots en arrogantie waarmee hij door de kamer kon schrijden. En dat was nieuw.

Volksgeloof

Natuurlijk, de woestijngrond van Egypte geeft nog steeds kattenmummies prijs. Want de oude Egyptenaren beschouwden de kat als een heilig dier, dat onder speciale bescherming stond van de godin Ubastis of Bastet. Deze Ubastis werd overigens in de oudste periode van de Egyptische beschaving eerder geasso-

cieerd met een leeuw en later pas met de kat. Maar niet een die komt liggen spinnen op schoot. Ubastis werd gelijk gesteld met het oog van de zonne- en oppergod Re. Men vindt dan ook talrijke afbeeldingen van een kat die met een mes een python de kop afsnijdt. Dat symboliseert de strijd van Re tegen de krachten van de duisternis. Ubastis is overigens ook de godin van de behaaglijke warmte en daar kunnen we ons gemakkelijk een kat bij voorstellen, die ligt te slapen in het zonnetje.

Maar dan wel na een stevige jachtpartij, want in de Egyptische verbeeldingswereld blijft de kat een beest met klauwen. Een bondgenoot in de strijd om het bestaan. En dat letterlijk, want als akkerbouwers waren de Egyptische boeren in een eeuwige oorlog verwickeld met muizen en ratten die hun graanvoorraden aantastten. Dan kun je bijna niet zonder katten. Geen wonder dat de Egyptenaren deze onmisbare dieren heilig verklaarden.

Ook Europese tradities associëren de kat met het bovennatuurlijke. Maar dat heeft met heiligverklaring niets te maken. Integendeel. Middeleeuwers brachten katten eerder in verband met de krachten der duisternis. Op boerderijen waren zij als muizenvangers net zo onmisbaar als onder de oude Egyptenaren, maar het waren toch geen dieren om te vertroetelen. De kat was geen symbool voor gezelligheid, maar voor list en verraad. Als zodanig figureert hij ook op allegorische afbeeldingen. En dan meestal met een grote rat in de bek.

Ook de heksenjagers van de inquisitie wisten, dat zij katten in de gaten moesten houden. Volgens het volksgeloof konden boosaardige vrouwen zich in katten veranderen en de koortsige

3

Spelende kittens

Olieverf op doek, 113 × 85,1 cm
Particuliere collectie, foto courtesy
Richard Green Gallery, London

Henriette Ronnen
1903.

fantasiebeschrijvingen van heksensabbats vergeten nooit katten te vermelden. Zwart zijn ze en ze blazen. In de middeleeuwen beschouwden de mensen zich niet als een individu, maar als onderdeel van een gemeenschap, waarin iedereen zijn of haar door God bepaalde rol speelde. Een dier dat altijd zich zelf blijft en zijn eigen gang gaat, wekt dan wantrouwen. En de kat is dan een uitstekende kandidaat om het kwaad te symboliseren. Dat komt door het geheimzinnige en het raadselachtige, dat hij uitstraalt, als hij rond het huis sluipt en daarbij zijn eigenzinnige, onbegrijpelijke gang gaat. Dat geeft een slecht voorbeeld, want het vertoont juist het soort gedrag dat bij mensen wordt veroordeeld. Eenlingen waren in de traditionele samenleving altijd verdacht. Niet voor niets waren het juist zo vaak alleenstaande vrouwen die het slachtoffer werden van de heksenvervolgingen. En hun toverij werd vaak met katten in verband gebracht.

Ten tijde van Henriette Ronner-Knip was dit volksgeloof in afgelegen en geïsoleerde streken nog springlevend. In Drenthe geloofden velen, dat heksen in de gedaante van een kat vee en melk betoverden. Je kon dan last krijgen, als je met een verband om rondliep, net wanneer een boer in de buurt een vreemde kat met een paar fikse klappen had verjaagd.

4

Soezende moederpoes met kittens, 1903

Olieverf op paneel, 27,9 × 36,5 cm

Particuliere collectie, foto courtesy Simonis & Buunk, Ede

Een nieuwe reputatie

Maar van dit alles is op de schilderijen van Henriette Ronner-Knip niets te vinden. Zij brengt juist het poezelige van de kat in beeld en dat was, wat haar talloze bewonderaars zo wisten te bewonderen. Hoe kon die omslag in de reputatie van de kat tot stand komen?

Net als zoveel kunstenaars uit haar tijd vestigde Henriette Ronner-Knip zich in Brussel, de hoofdstad van het nog jonge België. Want daar kregen mensen met talent en doorzettingsvermogen kansen. Op het continent van Europa was België verreweg het modernste land. Dat kwam tot uiting in het dichte spoorwegnet, in de rokende schoorstenen van het mijnbouw- en industriegebied langs de oevers van de Maas tussen Luik en Charleroi, in de elegantie van de bourgeoisie die er de toon aangaf. Een volksopstand had in 1830 een einde gemaakt aan het bewind van de te Hollandse en te protestantse Willem I. Nu zetelde in Brussel Leopold van Saksen-Coburg op de troon, die doorging voor de meest liberale monarch van de wereld. Brussel was een vrije stad, waar je mocht denken en zeggen wat je wilde, iets wat toen nog vrij uitzonderlijk was. Wie elders in Europa om zijn mening werd vervolgd, vond in Brussel een toevluchtsoord. Er hing ambitie in de lucht en de prikkeling van nieuwe ideeën. Ook hoorde je er de klank van het grote geld. Want België was al een industriële en kapitalistische natie, toen de omliggende landen nog bezig waren schoorvoetend de eerste stappen in die richting te zetten. De volksopstand tegen Willem I was destijds geleid door radicale advocaten en jonge liberale intellectuelen. De revolutie was weldra in rustiger vaarwater geleid. De gezeten

burgerij had op alle fronten gezegevierd. En de normen van de bourgeoisie bepaalden de atmosfeer: met ijver en doorzettingsvermogen viel veel te bereiken. Het gezin was de hoeksteen van de samenleving. Kunst en cultuur verhoogden de kwaliteit van het bestaan. Onderwijs en studie openden de poorten tot het succes, niet iemands familie-achtergrond. De reputatie van een man – vrouwen deden er nog weinig toe – berustte op zijn materiële onafhankelijkheid, zijn goede smaak en zijn burgerzin.

De bourgeoisie stoffeerde haar steeds luxueuzer onderkomens met kunstwerken die deze geest ademden, die haar eigen, grote maatschappelijke gelijk bevestigden. Het waren, als puntje bij paaltje kwam, geen grootse denkbeelden. Ze gaven bij wijze van spreken geen aanleiding tot het bestellen van een groot doek, voorstellende de slag bij Waterloo of de verovering van Sebastopol op de Russen. Dat was meer iets voor regeringen, generaals of hoge edellieden. De succesvolle bourgeoisie koos voor tafelen uit het dagelijks leven. En dan liefst nog met een wijze les erin. En soms een traan. In haar jonge jaren had Henriette Ronner-Knip veel succes met een schilderij, getiteld *La mort d'un ami*, de dood van een vriend. Een arme zandverkoper huilt bij zijn onder de kar gestorven trekhond. Het was een loflied op de vriendschap en de arbeid tegelijk.

In de salon van een succesvolle burgerfamilie was geen ruimte voor een briesende leeuw, maar – zo blijkt uit het succes van Henriette Ronner-Knip – wel voor een spinnende poes. De burgerij had iets in de zo gesmade muizenjager uit de schuur herkend. Iets van zichzelf. En daarom mocht de kat nu binnen komen.

Wat dan? Toen paus Pius IX de stoel van de Heilige Petrus

besteeg, hoopten velen op een vernieuwingsgezind pontificaat, want – zo zei men – in zijn familie waren zelfs de katten liberaal. Waarom de katten? Waarom niet de honden, het pluimvee, of pakweg de geiten? Waarom juist de katten? Misschien omdat de tijdgenoten de natuurlijke eigenzinnigheid van de kat associeerden met de nieuwe ideologie van het liberalisme, die elk mens immers het recht gaf om zijn eigen levenspad te kiezen en zijn eigen levensbeschouwing. Door hun onafhankelijkheid en hun consequente weigering om kunstjes te doen konden katten model staan voor een liberale levenshouding. Die bracht je zeker niet in verband met kippen of geiten, laat staan met honden die hijgend en kwispelend rond het baasje cirkelen.

Juist omdat ze zo eigenzinnig en kieskeurig waren, werden de katten salonfähig. De bourgeoisie heette deze geheimzinnige individualisten welkom in haar kringen. Ze waren liberaal. Koningin Victoria, de burgerlijkste aller koninginnen en de naamgeefster van heel het tijdperk, bezat twee blauwe Perzen. Henriette Ronner-Knip had veel succes met een schilderij van een fraai katje dat zich niet minder dan drie honden van het lijf hield.

De moderne bourgeoisie was vrijzinnig, maar zij schermde zich wel tegen de buitenwereld af. Aan de ene kant was er de oude aristocratie, wier arrogantie niet gebaseerd was op eigen prestaties, maar op een grote naam en oud geld. Dat was de wereld van de jachthonden. Aan de andere kant dreigde het 'onbeschaafde' proletariaat, de rauwe volksmassa die in zijn dagelijkse overlevingsstrijd weinig aan kon met de normen en waarden van de succesvolle burgerman. Op de schilderijen van Henriette Ronner-Knip kom je dan ook nooit een scharminkelige zwerfkat

tegen. Wel gewone doorsnee-poezen, maar die tonen nimmer de tekenen van de strijd des levens. Hun vacht glanst en het voederbakje was altijd vol. Toch gaf Henriette Ronner-Knip de voorkeur aan het afbeelden van raskatten, want daarmee omgaf de bourgeois zich het liefst. Hij maakt immers deel uit van een nette familie. Dat moest ook voor de poes gelden. Heel duidelijk komt die keus tot uiting in *Verzot op juwelen* [afb. 8], waarop jonge raskatjes onder toezicht van moeder spelen in het juwelenkistje van het vrouwtje. Vertederende momenten met in het brandpunt van de belangstelling de attributen van het maatschappelijk succes.

Zo toonde Henriette Ronner-Knip via haar katten, hoe waardevol het leven van de bourgeois kon zijn.

En wij? Als puntje bij paaltje komt, onderschrijven we de waarden die Henriette Ronner-Knip uitdroeg. De democratie, de sociale rechtvaardigheid en de economische groei van deze eeuw hebben tenslotte het burgerlijk bestaan binnen het bereik van bijna alle mensen in dit land gebracht. Wij zijn vrij, onafhankelijk en – betrekkelijk – welvarend. Onze kattenliefde is gebleven. Maar democratisch als we zijn, hoeft er niet per se een raskat op onze bank te slapen. We halen net zo lief een schattig zwervertje in huis en geven hem een woonplaats naast de siamees met zijn stamboom. En we herkennen in dat ongelijke paar dan niet de verschillen, maar juist de overeenkomsten.

Want we houden van eigenzinnige, onafhankelijke en vrije katten. Als ze nuffig wegglopen, met hun staart in de lucht, als ze naar ons toe komen, niet omdat ze geroepen worden maar omdat ze er zelf voor kiezen, dan houden ze ons een spiegel voor. Zo zouden we zelf ook willen leven.

5

Het naaidoosje

Olieverf op paneel, 24 × 18,9 cm
Particuliere collectie, foto courtesy
Simonis & Buunk, Ede

Henriette

Power!

6

De papiermand

Olieverf op paneel, 32 × 45 cm

Particuliere collectie, foto courtesy Simonis & Buunk, Ede

Een druk huisgezin

Olieverf op doek, 54,5 × 72,5 cm

Particuliere collectie, foto courtesy Richard Green Gallery, London

**IN DE OGEN
VAN EEN KAT,
BEHOORT** Engels Spreekwoord
**ALLES AAN
DE KATTEN**